

ГАЗУВАТИЙ – ГАЗОПОДІБНИЙ

Який з-поміж термінів фізики – *газуватий* чи *газоподібний* – є органічним для українського мововжитку?

Тлумачні словники української мови подають прикметник *газоподібний* із семантикою ‘який володіє фізичними властивостями газу; подібний до газу’ (Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. – Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007: 217; далі – Бус.); *газуватий* – ‘який перебуває в стані газу, має властивості газу; подібний до газу’ (Бус. 2007: 217). «Словник складної лексики» Святослава Караванського (Львів, 2006, с. 66) подає ці прикметники як синоніми. Читаємо: *газоподібний* – це *газуватий*.

У шкільній практиці в підручниках з фізики (7 кл.; автори Головка М.В., Засекін Д.О. (2015), 8 кл.; Засекіна Т.М., Засекін Д.О. (2016), 10 кл.; Засекіна Т.М., Засекін Д.О. (2018); далі – Фіз.) засвідчуємо термінологічне означення *газоподібний*. Наприклад: «Слід пам’ятати, що густина речовини різна в різних агрегатних станах, тобто, у твердому, рідкому або *газоподібному*» (Фіз. 2015: 111); «Одна й та сама речовина може перебувати у твердому, рідкому та *газоподібному* станах, які називають агрегатними станами речовини» (Фіз. 2016: 28); «У *газоподібному* стані середня відстань між молекулами набагато більша від розмірів самих молекул, тому сили міжмолекулярних взаємодій суттєво не впливають на їх рух» (Фіз. 2018: 153).

Щодо прикметника *газуватий*. У тлумаченнях тематично пов’язаних понять засвідчуємо такі вживання: Агрегатний стан – один з фізичних станів речовини (твердий, рідкий, *газуватий*, плазма); випаровувати – це виділяти в повітря рідину, вологу та ін., що перейшли в пару, перетворилися в пару, перейшли в *газуватий* стан; випаровуватися – перетворюватися в пару, переходити в *газуватий* стан; паротворення, пароутворення – перехід рідкої або твердої речовини в *газуватий* стан; утворення пари; сублімація – спец. (термін) перехід речовини з кристалічного стану безпосередньо в *газуватий* без перетворення на рідину (за Бус.). Отже, серед синонімів «газуватий» / «газоподібний» шкільна практика тяжіє сьогодні до нормативного фізичного терміна *газоподібний*.

Термін із суфіксом *-уват-* – якісний прикметник, що позначає ‘подібний до того, що називає твірна основа’. Серед термінів можемо назвати аналогічні приклади, зокрема *сучкуватий*. Вони відрізняються від якісних прикметників, у яких формант *-уват-* допомагає утворити назви з виявом ступеня і міри ознаки, на зразок: *білуватий, гнилуватий, мерзлуватий*. Як зазначають у посібниках із морфології, не належать до форм безвідносного ступенювання прикметники на *-уват-* (*-юват-*), що позначають: а) назви ознак предметів та істот за подібністю до інших предметів чи істот (*вовкуватий, стовбуватий*); б) назви структурних властивостей предметів (*глеюватий, піскуватий*); в) назви зовнішньо-конфігураційних особливостей предметів (*вузлуватий, куцуватий*); г) окремі назви особливостей характеру, психіки і вдачі людини (*забудькуватий*) (пор.: Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1983, с.168).

В українській термінотворчій практиці, як відомо, ще кілька десятиліть тому, конкретніше – у 60–70-х рр. ХХ ст., вже відзначали тенденцію до конкурування складних слівформ з компонентом *-подібний, -видний*: *кругоподібний, бруньковидний, віялоподібний, ситоподібний / голковидний, мішковидний, щитовидний* (пор.: Симоненко Л.О. Точність термінологічного вживання. *Культура слова*. 1981. Вип. 21. С. 38–40). Терміни з останнім із зазначених складників витіснялися як такі, що притаманні російській мовній практиці, а нині спостерігаємо й витіснення з уживання термінів із *-подібний* на користь утворень із *-уват-* (*-юват-*): *листуватий, хряцуватий*, а також із *-аст-* (*-яст-*): *голчастий, серпастий*.

Ніна Яценко

ГОЛОВНА ДУМКА / ОСНОВНА ДУМКА

З чим пов’язано питання диференціації основної і головної думки? З методиками опрацювання творів на уроках літератури, мови, коли пропонуємо визначення ідеї, мотиву твору. Якщо подивимося в довідничок «Основні поняття з теорії літератури» для школярів, то побачимо, що поняття «ідея